

Povijesne vrijednosti konstitutivnih akata donesenih 25. lipnja 1991.

U svom izlaganju osvrnut ću se na mjesto Ustavne odluke i Deklaracije o proglašenju samostalne i suverene Republike Hrvatske koje je Sabor Republike Hrvatske donio 25. lipnja 1991. godine u hrvatskoj povijesti i dijelom na mjesto koje Sabor iz 1991. godine u njoj zauzima.

Najprije, ponovit ću ovdje već navođeni članak 1. *Ustavne odluke* od 25. lipnja 1991.: "*Republika hrvatska proglašava se suverenom i samostalnom državom.*" (točka!)

Jesmo li svjesni da je u toj kratkoj rečenici sadržana odluka o uspostavljanju samostalne Hrvatske kakvu do tada u povijesti nije donio nijedan hrvatski sabor?

Iza nje, a to napominjem jer ću je usporediti s ranijim državnopravnim zaključcima hrvatskog sabora, slijedi članak 2. koji sadrži samo odluku o pokretanju postupka razdruživanja od ostalih republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i postupka za međunarodno priznaje Republike Hrvatske.

Ali, o tome nešto kasnije, želio bih se u nekoliko riječi osvrnuti na Sabor iz 1991. godine s povijesnog aspekta.

Hrvatski sabor kao trajna institucija - ne govorim, dakle o ranijim srednjovjekovnim povremenim saborovanjima - vuče svoju tradiciju od 13. stoljeća, iz vremena kada je Hrvatska bila u savezu zemalja ugarske krune, ali - što je važno naglasiti - iz vremena osvita europskog parlamentarizma. Prvi sabor na hrvatskom državnopravnom prostoru bio je sabor Slavonije održan 1273. godine, tek osam godina nakon zasjedanja prvog engleskog parlamenta 1265. godine koji je označio početak europskog parlamentarizma. Od 14. stoljeća zasjeda i sabor Hrvatske južno od Gvozda, a od 1558. - kada su već Hrvatska i Ugarska bile u sastavu Habsburške monarhije - oba sabora zasjedaju zajedno i čine jedinstveni sabor trojedne kraljevine - Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Pod tim imenom zasjedat će sve do propasti Habsburške monarhije 1918. godine.

Do revolucionarnih kretanja u Habsburškoj monarhiji bio je to staleški sabor, predstavničko tijelo hrvatskoga plemstva koje je bilo nositelj suvereniteta Hrvatske prema Ugarskoj i prema vladaru. Sabor iz 1848. - koji će u doba revolucionarnih kretanja u Habsburškoj monarhiji položiti temelje građanskom društvu, bio je prvi hrvatski građanski sabor. No izborni red za taj sabor bio je zasnovan na krutom liberalnom načelu prema kojemu samo materijalno samostalni mogu biti i politički samostalni. Zbog toga je biračko pravo bilo ograničeno visokim imovinskim i obrazovnim cenzusom, te je pravo glasa imalo tek oko 2% stanovništva i tako je ostalo sve do 1918. godine.

U prvoj Jugoslaviji - Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, od 1929. Kraljevini Jugoslaviji - kao što nije postojala Hrvatska tako nije postojao ni hrvatski sabor. Uredbom o osnivanju Banovine Hrvatske 1939. godine bilo je predviđeno sazivanje hrvatskog sabora, ali do toga do sloma Jugoslavije 1941. godine nije došlo. U vrijeme Drugog svjetskog rata 1941.-45. nije postojao sabor kao izabrano predstavničko tijelo. ZAVNOH se proglasio predstavničkim tijelom Demokratske Hrvatske ali je bio oblikovan na neke vrste delegatskom načelu, a Sabor NDH bio je imenovan. Nakon 1945. godine Hrvatski sabor je u Narodnoj odnosno od 1963. godine Socijalističkoj Republici Hrvatskoj bio prvi hrvatski sabor biran na osnovi općeg i jednakog prava glasa, ali u sklopu političkog sustava koji nije bio ni liberalan ni demokratski. A izbori 1990. godine provedeni su nakon što je dotad vladajući Savez Komunističke Hrvatske odustao od jednopartijskog sustava i dozvolio održavanje izbora bez političkog pritiska. U povijesnoj perspektivi može se reći da je sabor na izborima 1990. bio

izabran ne samo na prvim slobodnim izborima u odnosu na izbore kakvi su provedeni u socijalističkom razdoblju, već i općenito na jednim izborima u hrvatskoj povijesti do tada koji su provedeni potpuno slobodno i uz opće i jednako pravo glasa te uz nekontrolirano, tajno glasovanje. Taj je Sabor 22. prosinca 1990. donio prvi ustav koji je nakon 45 godina socijalističkog društvenog sustava postavio ili obnovio osnove za izgradnju građanskoga društva i prvi put postavio temelje političkog sustava zasnovanog na načelima liberalizma i demokratizma, tj. načelima slobode i ravnopravnosti.

Hrvatski sabor, dakle, i danas vuče svoju tradiciju od 1273. godine, dugu više od 900 godina, kao jedinstveni sabor hrvatskih zemalja od 1558., tradiciju dugu gotovo pola milenija, ali se tijekom povijesti sabor mijenjao u skladu s temeljnim društvenim i političkim promjenama.

Hrvatski sabor je tijekom svoje povijesti kao nositelj suvereniteta hrvatske donosio odluke koje su označavale međaše hrvatske povijesti. Te je promjene *Deklaracija* kojom je sabor popratio *Ustavnu odluku* od 25. lipnja 1991. sumarno navela, a u preambuli Ustava od 22. prosinca 1990. one su taksativno navedene. Zadržat ću se na nekima od njih i upozoriti na njihovo povijesno značenje.

U preambuli Ustava spominje se suverena odluka hrvatskog sabora održanog u Cetinu 1527. godine o izboru Ferdinanda Habsburškog za kralja, čime je Hrvatska, dotad u zajednici s Ugarskom, samostalnom odlukom ušla u okvir srednjoeuropske Habsburške monarhije u sklopu koje će ostati sljedećih pet stoljeća. No, treba napomenuti, to je odluka sabora Hrvatske južno od Kupe, dok će tada još uvijek zasebni slavonski sabor takvu odluku donijeti 1530.

I pragmatička sankcija iz 1712. godine, odluka od priznanju nasljedstva na hrvatsko prijestolje u dinastiji Habsburg po ženskoj liniji, bila je suvereni čin jedinstvenog hrvatskog sabora, donesen neovisno o Ugarskoj koja će svoju pragmatičku sankciju donijeti deset godina kasnije. Podnoseći svoju odluku caru Karlu hrvatski sabor je priznajući zajednicu Hrvatske s Ugarskom istodobno naglasio svoju samostalnost u donošenju odluka o državnopravnom položaju Hrvatske. "*Liberi sumus*", "*slobodni smo, ne robovi*", naglasio je Sabor.

U nepovoljnim prilikama upravo od vremena pragmatičke sankcije, nakon što je krajem 17. i na početku 18. stoljeća oslobođenjem Ugarske i dijela povijesne Hrvatske od osmanske vlasti Ugarska bitno ojačala a polovica teritorija Hrvatske bila uključena u Vojnu krajinu, položaj Hrvatske bio je u zajednici s Ugarskom sveden na autonomiju u okvirima hrvatskih municipalnih prava.

Za burnih zbivanja revolucije 1848. godine sada već građanski hrvatski sabor donio je svojim zakonskim člankom XI. odluku o raskidu državnopravnih veza s Ugarskom. Na zahtjeve u Saboru da se proglasi samostalnost Hrvatske Ivan Kukuljević je konstatirao da smo za sada "*jošte slabi*". Sabor je zbog toga iznio program federalizacije Habsburške monarhije u kojoj bi ujedinjena Hrvatska, tj. s dotad upravno odvojenom Dalmacijom, bila jedna od ravnopravnih federalnih jedinica. K tome je pred opasnosti od njemačke i mađarske hegemonije iznio zahtjev o "*bližnjem savezu*", tj. subfederativnom povezivanju u Monarhiji Hrvatske sa slovenskim zemljama i tada osnovanom Vojvodinom Srpskom.

Program samostalne i ujedinjene Hrvatske u Habsburškoj monarhiji slomom revolucije 1848./49. doživio je poraz, ali je ostao u osnovi programa hrvatske politike u drugoj polovini 19. stoljeća i do kraja Habsburške monarhije.

U vrijeme sloma Habsburške monarhije 1918. godine Hrvatski sabor je donio odluku kojom je Hrvatsku proglasio "*posve nezavisnom državom prema Ugarskoj i Austriji*", ali je odmah nastavio: "*te prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i*

Srba na cijelom etnografskom području toga naroda, bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice, u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi".

Nakon raspada Jugoslavije 1941. godine odluku o federalističkom uređenju obnovljene Jugoslavije i o Hrvatskoj kao jednoj od njezinih federalnih jedinica donio je AVNOJ, Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, na svom II. zasjedanju 1943. godine. ZAVNOH, već spomenuto Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, nije donio posebnu odluku o tome, već se na svom III. zasjedanju 1944. godine na osnovi spomenute odluke AVNOJA proglasio "jedinim pravim državnim saborom Hrvatske". Stvaranje Demokratske Hrvatske obrazložio je "suverenom voljom i pravom na samoodređenje naroda Hrvatske". Na isti način postupao je zatim i Hrvatski sabor biran na izborima poslije 1945. U ustavima iz 1947., 1963. i 1974. varira se konstatacija iz prvog ustava prema kojoj je "hrvatski narod" stvorio "svoju narodnu državu - Narodnu Republiku Hrvatsku (...) na temelju prava na samoodređenje - uključujući pravo na odcjepljenje" uz dodatak: i prava na "ujedinjenje s drugim narodnima" na osnovi kojega se ujedinio s drugim republikama u Federativnu Narodnu/Socijalističku Republiku Jugoslaviju.

Sabor izabran na slobodnim izborima 1990. za svoju *Ustavnu odluku* o samostalnosti Hrvatske imao je puni mandat na osnovi referendumu od 22. svibnja 1991., na kojemu je golema većina pozitivno odgovorila na pitanje koje je - razumljivo u postojećim prilikama - opet imalo dvojni sadržaj: *"jeste li za to da Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država (...) može stupiti u savez samostalnih država s drugim republikama"*. No, pročitavši na početku izlaganja članak 1. *Ustavne odluke* od 25. lipnja 1991. *"Republika Hrvatska proglašava se suverenom i samostalnom državom."* nisam na kraju slučajno rekao: "točka!" Jer prvi put u dotadašnjoj povijesti hrvatski sabor nakon takve deklarativne izjave nije spomenuo uključivanje Hrvatske u sklop neke šire državne tvorevine.

Slijedeći sve što sam dosad iznio možemo konstatirati: Hrvatski sabor iz 1991. godine bio je prvo predstavničko tijelo kao dio političkog sustava u Hrvatskoj zasnovanog na načelima građanskog liberalizma i demokratizma, prvi put izabran na izborima na osnovi općeg i jednakog prava glasa i tajnim glasovanjem bez političke kontrole, sam je na osnovi ovlaštenja koje je dobio na referendumu, kao nositelj suvereniteta Republike Hrvatske, prvi put bez naglašavanja mogućnosti uspostavljanja državnih veza s drugim državama, proglasio samostalnu državu Hrvatsku.

Dozvolite da na trenutak iziđem iz historiografskog diskursa. Često čujem u zadnje vrijeme pitanje jesmo li 1991. zamišljali ovakvu Hrvatsku. Moj odgovor je: država je okvir u kojemu njezini državljani samostalno određuju uvjete svog života. Taj okvir imamo, a svatko je dužan boriti se za Hrvatsku onakvu kakvu sam zamišlja.